ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 355.48(438:477)«1018» (091)

Олександр Головко

УЧАСТЬ ПОЛЬСЬКОГО КНЯЗЯ БОЛЕСЛАВА ПЕРШОГО «ХОРОБРОГО» У МІЖКНЯЗІВСЬКІЙ ВІЙНІ НА РУСІ (ЛІТО – ОСІНЬ 1018 Р.)

Олександр Головко. Участь польського князя Болеслава I «Хороброго» у міжкнязівській війні на Русі (літо – осінь 1018 р.). *У статті розглядається кульмінаційна подія мікнязівської війни 1015–1019 рр. на Русі – похід польського князя Болеслава Першого «Хороброго» і його зятя руського князя Святополка на Київ у липні – вересні 1018 рр. Цей похід, крім Русі і Польщі, знаходився в центрі уваги володарів Германської і Візантійської імперії, Королівства Угорщина, скандинавських конунгів і печенізьких ханів. Проаналізовані джерела, де висвітлюються обставини цієї виправи, наведені погляди науковців щодо подій цієї військової кампанії. Метою виправи польського князя на Русь було прагнення посадити у Києві прихильного Польщі володаря Святополка. Автором робиться висновок про виникнення розбіжностей між Болеславом і Святополком після оволодіння ними Києва, що позначилося на результатах перебування польського війська в столиці Русі. Польський князь, захопивши велику здобич і полонених, приєднавши до своєї держави територію «Червенських градів», повернувся із військом додому. Захоплення іноземцями трофеїв у Києві викликало виступи проти них мешканців столиці Русі, до яких приєднався Святополк.*

Ключові слова: *Польща, Русь, саксонці, угорці, печеніги, міжкнязівська війна, Київ, міжнародні відносини.*

Александр Головко. Участие польского князя Болеслава I «Храброго» в междукняжеской войне на Руси (лето-осень 1018). *В статье рассматривается кульминационное событие междукняжеской войны 1015–1019 гг. на Руси – поход польского князя Болеслава Первого «Храброго» и его зятя русского князя Святополка на Киев в июле-сентябре 1018 г. Этот поход, кроме Руси и Польши, находился в центре внимания властителей Германской и Византийской империи, Королевства Венгрия, скандинавских конунгов и печенежских ханов. Проанализированы источники, в которых освещаются обстоятельства этого похода, приведены оценки ученых событий этой военной кампании. Целью похода польского князя на Русь было стремление посадить в Киеве благосклонного Польше властителя Святополка. Автором делается вывод о возникновении разногласий между Болеславом и Святополком после овладения ими Киева, что сказалось на результатах пребывания польского войска в столице Руси. Польский князь, захватив большую добычу и пленных, присоединив к своему государству территорию «Червенских градов», вернулся с войском домой. Захват иностранцами трофеев в Киеве вызвало выступления против них жителей столицы Руси, к которым присоединился Святополк.*

Ключевые слова: *Польша, Русь, саксонцы, венгры, печенеги, межкняжеская война, Киев, международные отношения.*

Влітку 1018 р. польський князь Болеслав «Хоробрий» здійснив виправу на Київ на підтримку своєму зятю князю Святополку[1]. Події цього походу фактично стали кульмінацією у боротьбі нащадків руського володаря Володимира Святославича за владу на Русі. Похід війська польського князя, який тривав менше трьох місяців – з липня по вересень 1018 р., займає особливе місце як в історії, так і в історіографії взаємин Русі і Польщі.

Щодо останньої теми слід особливо звернути увагу на надзвичайну увагу до неї, а також до перебування на Русі правнука Болеслава I «Хороброго» Болеслава II «Сміливого» (весна 1069 р.) в середовищі польських інтелектуалів. Починаючи з хроніки Галла Аноніма, польські середньовічні хроністи прагнули показати зазначені події як зразок видатних успіхів династії П'ястів у Східній Європі[2]. Згодом ці виправи опинилися в центрі уваги польських науковців, що особливо проявилося в міжвоєнну добу. Останнє було пов'язано з бажанням істориків відродженої в 1918 р. Польської держави довести з наукової позиції споконвічність присутності поляків у Східній Європі[3].

Нагадаємо, що перша спеціальна праця з історії взаємин Русі і Польщі була присвячена саме виправі Болеслава I «Хороброго» на Київ. Познаньський історик Я. Карлович підготував у 60-х роках XIX ст. дисертаційне дослідження про цей похід, а через декілька років переклав його з латини на польську мову і надрукував як книгу[4]. В ній велика увага приділялася з'ясуванню питання про роль польського князя і його війська у перебігу боротьби за Київ нащадків Володимира Святославича.

Слід відзначити, що в історіографії досить рано спостерігається тенденція до критичного розгляду інформації джерел з історії походу Болеслава на Київ. Зокрема, ще в XVII ст. анонімний автор Густинського літопису розглянув матеріали про виправу, вміщену у «Повість временних літ», порівняв їх зі свідченнями польських хронік і звернув увагу на суперечливість і велику тенденційність оцінки події польськими авторами[5]. В радянській історіографії думці про успішність східної політики Польщі в XI ст., яку пропагували польські історики, протиставлялася позиція про успішні повстання киян проти польських «загарбників»[6].

Попри значну увагу в дослідженнях вчених XIX–XX ст. до вивчення обставин походу польського князя Болеслава на Київ влітку 1018 р. чимало питань його історії ще не є достатньо ясними і викликають дискусії[7].

Найбільш докладно події 1018 р. висвітлені у «Повісті временних літ», хроніках Тітмара Мерзебурзького і Галла Аноніма. Порівняльний аналіз свідоцтв цих пам'яток свідчить, що дані перших двох джерел у цілому не суперечать один одному і співпадають за змістом. Сучасник подій саксонський хроніст і мерзебурзький єпископ Тітмар (народився близько 975 – помер 1 грудня 1018 рр.) отримав інформацію про похід на схід від саксонських рицарів, які брали участь у виправі на Київ у складі війська Болеслава I «Хороброго». Зрозуміло, що на деякі деталі викладу хроніста вплинула та обставина, що він писав про далеку і невідо-

му країну на підставі свідчень інформатора, який лише трохи був більш обізнаний про предмет розповіді, ніж її автор[8]. Досить достовірною виглядає літописна картина подій 1018 р., не дивлячись на те, що вони викладалися у пам'ятці через сто років. Зазначимо, що на специфіку передачі інформації вплинула борисоглібівська традиція вкрай тенденційного у негативному плані висвітлення постаті союзника Болеслава – його зятя Святополка[9]. Галлом Анонімом матеріал про східну кампанію Болеслава «Хороброго» наведено з вельми тенденційних на користь Польщі позицій на підставі фольклорних переказів польського рицарства. Проте деякі факти, висвітлені польським хроністом, підтверджуються іншими джерелами[10].

На нашу думку, значна упередженість розповіді про похід Болеслава Галлом Анонімом могла бути викликана не тільки відомою тенденційністю польського хроніста щодо сусідів, а і загальною оцінкою київського походу, що склалася про подію на Русі в західноєвропейській хронографії в XI ст. Так Тітмар Мерзебурзький, згадуючи про результати виправи поляків, пише: «*Huius regnum prefatus dux postea cum exercitu invedens generum suimet et fratrem eius die expulsum inthronizavit et hilaris rediit (Згаданий князь* (Болеслав. – *авт.*) *з військом вступив до його* (Ярослава. – *авт.*) *королівства, поставив на престол його брата, а свого зятя, який довго перебував у вигнанні, і весело повернувся* (додому. – *авт.*))»[11]. У Кведлінбурзьких анналах під 1019 р. зазначається, що «*Bolitzlavus Ruciamauxilio Saxonum sibi subegit (Болеслав підкорив собі Русь за допомогою саксонців)*»[12]. Таким же чином оцінює події на Русі відомий германський історик і географ 70-х років XI ст. Адам Бременський. В своїй «Історії єпископів Гамбурзької церкви» він стверджує, що «*Bolizlaus, rex christianissimus, cum Ottone tercio confoederatus, omnem vi Sclavaniam subiecit et Ruziam et Pruzzos (найхристиянніший король Болеслав у союзі з Оттоном* (Оттон III – германський імператор, який насправді помер в 1002 р. – *авт.*) *підкорив Склавінію, Русію і Пруссію)*»[13]. Аналогічні за змістом записи збереглися і в найдавніших польських анналах. Так, «Рочник короткий» під 1018 р. інформує: «*Primus Boleslaus superavit Ruthenos et terram eorum vastavit (Болеслав перший розбив рутенів і землі їх спустошив)*»[14], а «Рочник Светокжицький давній» констатує: «*Bolezlaus superavit Ruziam (Болеслав переміг Русь)*»[15].

Галл Анонім був творцем або поширювачем дуже популярної у подальшій польській хронографії легенди, згідно якої Болеслав Перший «Хоробрий» начебто при вступі до Києва вдарив мечем у Золоті ворота (цих воріт у 1018 р. в столиці Русі насправді ще не було!). Важливо відзначити, що пізніше однією з регалій польської володарської влади став меч-«щербець», назва якого пішла від щербини, що начебто виникла від згаданого удару зброї польського князя об Золоті ворота. Сам цей меч насправді було зроблено у другій половині XII – першій половині XIII ст.[16]. Хроніст Вінцентій Кадлубек (початок XIII ст.) про події на Русі розповідає значно лаконічніше, ніж його попередник, проте «від себе» додає про захоплення після битви між військами Болеслава і Ярослава на р. Буг 22 липня 1018 р польськими воїнами у полон «короля русів», чого реально не було[17].

Відмова наприкінці 1017 р. на той час київського князя Ярослава Володимировича вести перемовини з Болеславом стало причиною того, що польський володар почав форсувати підготовку до війни на сході. В січні 1018 р. у місті Бу-

дишин (район Лужиць) відбулися мирні переговори між германським імператором Генріхом II і Болеславом Першим «Хоробрим», результатом яких стало завершення виснажливої війни між ними[18]. Науковці висловили погляд, що тоді у Генріха II викликала інтерес ідея майбутньої польсько-руської війни, оскільки в той час Візантія активно використовувала в Італії руський військовий контингент проти союзників Германії[19]. Є підстави думати, що германського імператора Генріха II і особливо угорського короля Іштвана I непокоїла балканська політика візантійського василевса Василія II, який тоді, як про це пише П. Урбаньчик, підкорив своїй владі «*західну Болгарію і Сербію, збільшивши тим самим територію Візантії аж до Дунаю, тобто до кордонів Угорщини*»[20].

За умовами підписаного 30 січня 1018 р. договору Генріх II погодився передати Польщі Лужиці й надав Болеславу Першому «Хоробому» загін із 300 лицарів для участі в кампанії на сході. Імператор, вірогідно, допоміг польському князю залучити для цієї ж акції 500 рицарів з Угорщини[21]. Будішинська угода припинила п'ятнадцятирічний кривавий конфлікт Польщі і Германії. Цей же договір фактично розірвав існуючий до цього союз Генріха II і на той час київського князя Ярослава Володимировича проти Польщі, відкрив перед Болеславом Першим «Хоробрим» і його оточенням широкі можливості для здійснення військового втручання у справи сусідньої Русі.

До другого свого походу на схід польський князь готувався всю весну і початок літа 1018 р. До Болеслава в цей час приєдналися союзники – лицарські загони з Саксонії і Угорщини[22]. Польським князем було скоординовано план нападу з печенізькими ханами, орди яких мали здійснити вторгнення на Русь і підійти до Києва. Подальші події другої половини літа – початку осені 1018 р. стали важливим етапом війни нащадків Володимира Святославича, на перебіг якої серйозно впливали польські, германські, угорські, печенізькі, скандинавські і візантійські сусіди Русі.

Завершивши підготовку до виправи у липні 1018 р., військо Болеслава «Хороброго» рушило на Русь. Джерела не дають інформації про безпосередню чисельність польського війська і сил союзника Болеслава його зятя Святополка, проте на підставі згадки Ібрагіма ібн-Якуба про кількість воїнів у дружині батька Болеслава Мешка Першого (3 тис. воїнів)[23] та відомої інформації про загони союзників поляків (саксонців було 300, а угорців 500 рицарів) можна припустити, що загалом на Русь вирушило військо чисельністю 3-5 тис. чоловік. Влітку 1018 р., за повідомленням Тітмара, проти Ярослава і його прихильників почала діяти орда печенігів, яка нараховувала 1 тис. воїнів[24]. Є підстави вважати, що зразу ж після початку військових дій значну допомогу від спільників на Русі отримав князь Святополк. Власні військові сили Святополка були, на нашу думку, досить потужні, оскільки після відходу армії Болеслава з Києва у вересні 1018 р., він мав змогу протистояти новгородсько-скандинавській дружині Ярослава, якій поступився лише внаслідок жорстокої битви на Альті взимку 1018/19 рр. Зазначимо для порівняння, що літописи зберігли інформацію про чисельність війська Ярослава Володимировича напередодні його виступу з Новгорода на південь в 1016 р. Іпатіївський літопис пише, що у князя було тисяча варягів і сорок тисяч новгородців, проте ця

інформація є фантастичною[25]. Більш реальною виглядає інформація новгородського літопису: «*И собра вой 4000: Варяг бяшеть 1000, а Новгородцов 4000*»[26].

Про можливість вторгнення на Русь армії Болеслава і Святополка Ярослав Володимирович, вочевидь, був обізнаний, оскільки його полки зустріли ворогів на Волині. 22 липня 1018 р. під час форсування армією Болеслава ріки Західний Буг неподалік міста Волиня між суперниками сталася битва, яка завершилася беззаперечною перемогою армії Болеслава і Святополка[27]. Про масштаб невдачі Ярослава свідчать не тільки великі втрати його війська, небажання князя захищати Київ[28], а й те, що він, не відчуваючи впевненості у безпечному перебуванні у своїх новгородських володіннях, хотів емігрувати до своїх родичів у Скандинавію.

Лише втручання новгородської верхівки на чолі з посадником Константином, яка стала вимагати від Ярослава продовження боротьби, примусила того відмовитися від планів фактичної капітуляції[29]. «*Ярославу же прибегшю Новугороду и хотяше бежати за море. И посадник Коснятин, сын Добрынь, с Новгородьци расекоша лодье Ярославли, рекуще: "Хочемся и еще бити с Болеславом и с Святополкомь". Начаша скот събирати: от мужа по 4 куны, а от старост 10 гривен, а от бояр по 18 гривен. И приведоша Варягы и вдаша им скот. И совокупи Ярослав воя многы*», – повідомляє літопис про події в Новгороді наприкінці липня – у серпні 1018 р.[30]. Тоді ж відбулися заручини Ярослава і дочки шведського короля Олава Інгігерд та сина Ярослава й сестри датського короля Кнута Естрід-Маргареті, що свідчило про встановлення їх військово-політичного союзу[31].

Невдача Ярослава Володимировича, як здається, була підсилена наявністю у нього суперника на півночі Русі. Тітмар повідомляє, що напередодні зіткнення на Бузі, приблизно навесні 1018 р., Ярослав захопив у брата якесь місто[32]. Зрозуміло, що цим містом не міг бути добре відомий Тітмару Київ, а також згаданим братом не міг бути ні відомий німецькому автору Святополк, ні вбитий до 1018 р. Борис. Питання про суперника Ярослава на півночі Русі, на наш погляд, допомагає вирішити зміст «Саги про Еймунда» (інший варіант назви пам'ятки – «Прядь про Еймунда»). В ній йдеться про перехід десь взимку 1017/18 рр. великої варязької дружини від «Яріцлейва» (Ярослава) до «Вартислава» (Брячислава) і напад останнього, який князював у «Пальтескю» (Полоцьку), на Новгород[33]. Про напружені стосунки Полоцька і Новгорода в той час свідчить більш пізня літописна стаття під 1021 р., де йдеться про чергову фазу конфлікту Ярослава і Брячислава[34].

Зрозуміло, що в такій ситуації перед початком маршу війська Ярослава назустріч суперникам на Волинь значна частина новгородців зовсім не воліла допомагати князю у бойових діях на півдні Русі. Невдача дружини Ярослава в битві на р. Західний Буг невдовзі примусила новгородську верхівку кардинально переглянути свою позицію і надати Ярославу належну підтримку у формуванні нового війська.

Після перемоги над Ярославом армія Болеслава «Хороброго» і Святополка без перешкод пройшла південною Руссю шлях приблизно 500 км і через три тижні підійшла до Києва. Зазначимо, тему про маршрут польського війська спеціально досліджували польські науковці С. Закжевський і Р. Якімович. Ці історики відзначали, що військо Болеслава рушило територією Волині, пройшло місто Луцьк,

міста Погорини, басейн Случі і Тетерева, місто Білгород і підійшло до столиці Русі[35]. Пізніше це ж питання розглянув С. Кучиньський, який картографував шлях пересування польського війська[36].

Тітмар Мерзебурзький у піднесених тонах описав прибуття польського війська до Києва, відзначив, що після невеликого протистояння місто підкорилося прибульцям, звернув увагу на теплий прийом їх киянами, перебільшуючи при цьому чесноти і роль саксонських рицарів. Київ, як повідомляє хроніст, «*XVIIII Kal. Sept. Bolizlavum et, quem diu amiserat, Zentepulcum seniorem suum, cuius gratia et nostrorum timore omnis hec regio conversa est, suscepit. Archiepiscopus civitatis illius cum reliquiis sanctorum et ceteris ornatibus diversis hos advenientes honoravit in sancte monasterio Sofhiae, quod in priori anno miserabiliter casu accidente combustum est (14 серпня прийняв Болеслава і Сентепулка* (Святополка. – *авт.*), *свого сеньйора, який довго був відсутнім, добре ставлення до якого і переляк перед нашими* (саксонцями. – *авт.*) дозволили (підкорити. – *авт.*) *весь цей край. Архієпископ цього міста зустрів прибульців з реліквіями святих і іншими прикрасами з різноманітною вишуканістю в монастирі святої Софії, який у минулому році через нещасливий випадок згорів)*»[37].

У літературі слова Тітмара «*insancte monasterio Sofhiae*» частіше перекладається буквально «*в монастирі святої Софії*»[38]. Проте відомий дослідник історії давньоруської церкви А. Поппе на підставі того, що реально такого монастиря не існувало, перекладає слова саксонського автора як «*в святому кафедральному соборі Софії*»[39]. Такий досить вільний переклад джерела не може не викликати заперечень, на що звернув увагу С. О. Висоцький[40]. Повідомлення германського хроніста стосувалося резиденції київського митрополита, яка в той час знаходилася поза міськими стінами Києва і сама була оточена фортифікаційними спорудами. Саксонські інформатори Тітмара сприйняли митрополичий комплекс – собор, будинок митрополита, інші споруди, що були оточені ровом, валом і стіною – як заміський добре укріплений монастир, що було звичайним явищем для мешканців тодішньої Західної Європи.

Оскільки в «Повісті временних літ» вказівка про побудову Софійського собору вміщена під 1036 р., чимало авторів висловлюють скептичне ставлення до інформації про нього у Тітмара Мерзебурзького. Зокрема, є версія, що спочатку була побудована дерев'яна церква св. Софії, яка згоріла, на місці якої лише згодом був збудований кам'яний храм[41]. Версія про дерев'яний храм Софії (можна подумати, що кам'яний собор не міг згоріти!) була створена для доведення вірогідності літописного запису про спорудження іншого, кам'яного храму св. Софії в 30-х роках XI ст.

Зазначимо, що є і інші підстави для висновку про спорудження храму набагато раніше дати, вказаної в київському літопису. Сам факт проведення християнізації і формування розгалуженої церковно-адміністративної структури Русі вимагав створення головного церковного центру країни. Природно, що цей центр мав бути пов'язаний з поширеною в православному світі ідеєю софійності, яка у Візантії відігравала важливу роль у підкреслюванні симфонії світської і церковної влади. Неможливість проведення будівництва під час міжусобної війни 1015–

1019 рр., вказівка митрополита Іларіона в його «Слові про закон і благодать» про існування Софії в часи Володимира[42] дають підставу думати, що резиденція митрополита виникла невдовзі після хрещення Русі. Утвердження церковного центру Русі сталося приблизно в 996 р., оскільки виникнення його зафіксоване на підставі візантійського джерела «Списку єпископій (Notitiae episcopatuum)»[43].

Аналіз даних саксонського хроніста та інших джерел дає підставу поставити під сумнів поширену в літературі думку, що Святополк у подіях 1018 р. був майже маріонеткою в руках Болеслава «Хороброго», який хотів підкорити собі Русь[44]. Без доброзичливого ставлення київської верхівки до польського князя, яке стало можливим лише завдяки союзницьким відносинам Болеслава із Святополком, останньому навряд чи вдалося так легко, фактично без спротиву зайняти Київ, місто, яке за рік до цього витримало жорсткий напад печенігів. Зазначимо, що на факт дружніх стосунків київської знаті і Святополка в 1018 р. справедливо звертали увагу І А. Лінниченко, В. Д. Королюк, В. Т. Пашуто та інші автори[45].

Для вирішення питання про систему взаємин після оволодіння Києва між Болеславом і Святополком вагоме значення має інформація саксонського хроніста про обставини відходу їх союзників у виправі – саксонців, угорців і печенігів – додому, яка сталася невдовзі після приходу польського війська до Києва[46]. З цього приводу Тітмар пише: «*Omnes hii tunc domum remittebantur, cum indigenas adventare, fideles sibi apparere senior prefatus letabatur*». Відомий польський дослідник і перекладач хроніки М. З. Єдліцький пропонує наступний переклад цього фрагменту: «*Wszystkich tych ludzi odesłał tamtejszy władca (у примітці переклада – Святополк) dodomu, gdy mógl stwierdzić zradością, jak mieszkańcy kraju garną się doniego i swoją wierność muokazują*»[47]. Аналогічно цей сюжет перекладено в наших попередніх працях: «*Всіх цих людей відправив тамошній володар* (Святополк. – *авт.*) *додому, коли міг із радістю переконатися, що мешканці країни добре до нього ставляться і відданість свою проявляють*»[48].

О. В. Назаренко дає свій переклад цього запису хроніки: «*Все они были распущены по домам, когда выше упомянутый сениор (Святополк) с радостью [стал принимать] местных жителей, приходивших к нему с изъявлением покорности (Всі вони були відпущені додому, коли вище згаданий сеньйор (Святополк) з радістю [став приймати] місцевих мешканців, які приходили до нього визнавати покірність*»[49]. Як нам зараз здається, останній переклад є більш точним. Рішення відпустити союзників Святополк не міг прийняти без згоди Болеслава, саме до якого сакси, угорці і печеніги прибули, щоб взяти участь у військових діях на Русі. Зазначимо, що О. В. Назаренко в іншій своїй праці пише, що союзників відпустив додому власне польський князь Болеслав[50]. Зазначимо, що саксонський автор середини XII ст. так званий Саксонський анналіст, який написав велику хроніку на підставі багатьох інших хронік і анналів, при викладі цього сюжету, який ним було створено на підставі праці Тітмара, також пише, що союзники були відпущені за ініціативою Болеслава: «*quos omnes domumremisit, quia indigenas genero suofideles intenerat (всіх їх відпустив додому, оскільки місцеві мешканці були вірними його зятю)*»[51].

Скоріше за все рішення про повернення союзників було спільним Болес-

лава і Святополка. Цей крок був викликаний бажанням запобігти можливим конфліктам прибульців з місцевим населенням і свідчив про відносний спокій у Києві в перші дні перебування там іноземного війська. О. В. Назаренко пише, що підмога союзників Болеславу була символічною[52], проте з цим важко погодитися. Всього Болеславу допомагало біля 1800 воїнів – саксонців, угорців і печенігів, що було достатньо багато, враховуючи загальну чисельність військ. Якщо припускати, що у поході на Київ Болеслава і Святополка брало участь 3-5 тисяч воїнів, то контингент майже у 2 тис. чоловік був пропорційно великим. Тривале перебування значних військ у Києві, забезпечення його харчуванням у місті, яке напередодні сильно постраждало внаслідок нападу печенігів та великих пожеж, з ним пов'язаних, і тоді нараховувало не більше 15-20 тис. осіб[53], могло потенційно викликати соціальну напруженість. Саме зі складністю забезпечення провіантом польського війська у столиці, вірогідно, було пов'язано рішення Болеслава про розміщення його воїнів не тільки у Києві, але й в містах довкола столиці: «*Болеслав же вниде в Кыев с Святополком. И речь Болеслав: «Разведете дружину мою по городом на покоръм». И бысть тако*»[54].

Підкоренням Києва завершився перший етап перебування війська Болеслава «Хороброго» в Києві. Проте у подальшому плани щодо майбутніх дій на Русі у Болеслава і Святополка розійшлися. Як здається, Болеслав вважав своє перебування у Києві завершенням військової кампанії і не хотів продовжувати конфронтацію з Ярославом. За свідченнями Тітмара, польський князь направив до Новгорода авторитетне посольство на чолі з київським першоієрархом, яким був київський митрополит Іоанн (саксонський хроніст іменує його архієпископом). Водночас Болеслав направив послів до монархів Германської та Візантійської імперій[55]. Перше з посольств очолив абат Туні (Антоній). Останній, як пише Олександр Назаренко, був учнем відомого католицького місіонера Бруна Кверфуртського, абатом монастиря в Менджижечі на Нижній Обрі, правому витоку Одри[56]. Вочевидь, цими дипломатичними демаршами польський князь хотів підкреслити свою володарську велич і могутність своєї держави.

В літературі висловлено вірогідний погляд, що посольство Болеслава до візантійського василевса Василія II було елементом широкої геополітики, в яку в той час були втягнуті, крім Польщі і Візантійської імперії, Германська імперія, Угорщина і яка проявлялася в протистоянні у Південній Італії, на Балканах і в причорноморських степах[57]. Проявом цієї політики стала битва в жовтні 1018 р., що сталася біля відомого міста Канни[58] в Італії, де візантійська армія розбила норманів. Розповідаючи про цю подію, французький хроніст Адемар Шабанський пише, що тоді нормани були «*gente Russorum victi et prostrati sunt et adnichilum redacti (переможені, розтрощені і знищені народом Росів)*»[59]. Однозначно, що мова тут йшла про дії русько-варязького контингенту, який був основою війська візантійського полководця Василія Бойоаннеса і тоді воював на Апеннінському півострові.

Ми не можемо погодитися з думкою істориків, що в ході кампанії на сході Болеслав прагнув розділити Русь на уділи[60]. Станом на літо 1018 р. Русь незалеж-но від волі польського володаря ділилася на самостійні володіння: в Києві перебував

Святополк, в Тмутаракані сидів Мстислав Володимирович, в Полоцьку правив Брячислав Ізяславич, а Новгород належав Ярославу Володимировичу. Мирна дипломатія з елементами піару Болеслава «Хороброго» пояснюється тим, що наприкінці серпня – на початку вересня 1018 р. польський князь відчув безперспективність для себе продовження війни на Русі, на ведення якої у нього не було ні матеріальних, ні військових ресурсів. Князю Болеславу слід в той момент було думати вже про повернення до Польщі. Там, як вважав В. Д. Королюк, в цей час, скориставшись відсутністю володаря, почали піднімати голову суперники польського князя[61].

Посольство митрополита Іоанна, яке було направлене польським князем до Новгороду, в таких умовах не могло вимагати якихось серйозних поступок від Ярослава. Проте, як здається, воно взагалі не досягло жодних позитивних для Болеслава результатів. Ярослав Володимирович, отримавши підтримку від новгородців, прагнув відвоювати Київ. Вірогідно, в цей час до його війська активно залучаються загони скандинавів. Проте у подальшому йому з польськими загонами Болеслава зустрітися вже не довелося.

Польський князь, не дочекавшись повернення Іоанна, вирішив залишити столицю Русі. Тоді у місті відбулися вкрай драматичні події – виступи киян проти польського війська, оскільки Болеслав у Києві повів себе в негативних традиціях того часу: він і його воїни перед відходом зі столиці розорили Київ, польський князь захопив багато полонених, а на зворотному шляху поляками були окуповані «Червенські гради». Північноруський літопис з цього приводу пише: «*Болеслав побеже ис Кыева, поволочив Предславу, возмя имение и боляре и сестры его. И Анастаса пристави к имению десятиннаго: бе бо ся вверил ему лестию. И людеи множество веде с собою и грады Червенскыя зая себе и приведе в свою землю*»[62]. Про захоплення великих трофеїв у Києві пише і Тітмар Мерзебурзький: «*Ineffadilis ibi pecunia ei ostanditur, cuis magna pars hospitibus suisac fautoribus distribuitur, quedam verco ad patriam mittitur (Там йому були показані величезні скарби, більшу частину яких він роздав своїм союзникам і наближеним, а частину відправив на батьківщину)*»[63].

Пізній Успенський літопис, який зберіг деякі оригінальні свідоцтва, прямо повідомляє, що Болеслав перебував у Києві один місяць («А Бояслав княжил в Киеве месяц и день»)[64]. Ця інформація підтверджує думку науковців, що відхід польського війська ізКиєва стався у вересні 1018 р.[65]. Перебування іноземців у Києві, поведінка Болеслава і його воїнів не могла не викликати обурення і спротив у мешканців столиці. Святополк, вочевидь, не залишився осторонь і підтримав киян. Визнаючи це, слід відзначити, що конфлікти і зіткнення в столиці, як нам здається, не призвели до якихось серйозних втрат у польському війську, яке з чисельними полоненими і великою здобиччю залишило місто[66].

Похід на Київ не дав гнезненському двору результату, на який розраховував Болеслав на початку своєї східної кампанії. Головна мета виправи на Русь – посадити в Києві підконтрольного полякам володаря – не була досягнута, оскільки між Святополком і поляками стався конфлікт. Його причини були пов'язані з тим, що польський князь невдовзі після прибуття до Києва фактично відмовився у по-

дальшому підтримувати Святополка у його боротьбі з Ярославом і пограбував Київ, який знаходився під владою руського князя. Враховуючи велику кількість полонених, яких вивів Болеслав на зворотному шляху до Польщі (в 40-х роках XI ст. за угодою Ярослава з польським князем Казимиром Першим «Відновителем» на Русь повернулося 800 осіб!), можна припустити, що далеко не всі вони лише тільки під примусом приєдналися до польського володаря[67].

Як нам здається, і в таборі Святополка у вересні 1018 р. стався розкол: частина його спільників на чолі з ктітором храму Богородиці (Десятинної церкви) Анастасом перейшла на бік Болеслава «Хороброго» і відправилась з ним до Польщі. Ця обставина, а також незадоволення населення столиці Русі перебуванням, а також розоренням міста поляками, викликало певне ослаблення угруповання Святополка, який у подальшому протистоянні з Ярославом зазнав поразки і загинув за невідомих обставин («прибеже в пустыню межи Ляхы и Чехы, изверже зле живот свои»)[68].

Розглянемо на завершення статті питання про висвітлення подій літа – осені 1018 р. в «Повісті временних літ». Як відзначалось, уважний аналіз свідоцтв літопису, порівняння їх із даними інших джерел привели істориків до висновку про достовірність викладу в пам'ятці подій, що нами розглядаються[69]. Важливо простежити історію появи в тілі літопису розповіді про події 1018 р. Необхідно звернути увагу, що, на відміну від інших літописних щорічних записів, означена стаття в тексті досить докладна. Зацікавленість книжника про події 1018 р., на наш погляд, пояснюється не спрямованим бажанням описати докладно саме виправу Болеслава на Київ, а тісним зв'язком сюжету про похід з інформацією про вбивство князів Бориса і Гліба. Порівняння змісту літописної статті зі свідченнями інших джерел дає підставу вважати, що вона (а точніше покладена в її основу розповідь) була складена за свіжим перебігом подій. Вочевидь, що сюжет про конфлікт Болеслава і Святополка з Ярославом було включено до літопису разом із розповіддю, що виникла під впливом інформації про загибель Бориса і Гліба, і повинен був служити уславленню братів-мучеників і засудженню Святополка.

Припущення про відносно пізнє включення сюжету про виправу 1018 р. до київської літописної традиції підтверджується відсутністю його в Новгородському першому літописі – важливому джерелі, де зберігається інформація про похід дружини Ярослава Володимировича на Берестя в 1017 р., про який повідомляє також Тітмар Мерзебурзький[70].

При внесенні до «Повісті временних літ» (а швидше до попереднього цій пам'ятці київського зводу 70-х років XI ст.) протограф розповіді про похід Болеслава «Хороброго» був скорочений. На користь цього свідчить наявність в деяких літописних зводах елементів початкової розповіді про виправу Болеслава, яка відсутня в «Повісті временних літ», але підтверджується іноземними джерелами. Зокрема, в Новгородському четвертому літопису є низка деталей про перемогу Болеслава на р. Західний Буг, захоплення там великої військової здобичі, про насильство польського князя над сестрою Ярослава Предславою, донькою Володимира Святославича[71].

Протограф розповіді про події 1018 р., вірогідно, був записаний людиною,

опозиційно налаштованою до Ярослава. Б. О. Рибаков вважав, що цей автор був новгородцем[72]. Позиція оповідача підтверджується фактом його прихильного ставлення до Болеслава («но бяше смыслен»). Цей автор не приховує тіньових боків поведінки Ярослава (при описі спроби новгородського князя втекти до Скандинавії)[73]. Елементи цієї розповіді-протографа можна знайти в літописній інформації під 1016 р. про битву Ярослава і Святополка. М. М. Ільїн і В. Д. Королюк справедливо відносили згадану подію до 1019 р.[74] (в 1016 р. Святополк знаходився в Польщі, а тому не міг воювати з братом[75]). В новгородському літописанні вказано інше місце втечі Святополка після битви з Ярославом, що начебто була в 1016 р. За цією традицією Святополк втік не до Польщі, а до печенігів, що відповідає матеріалу «Повісті временних літ» про події 1019 р.[76].

Порівняльний аналіз джерел дає підставу думати, що події 1018–1019 рр. сприяли появі декількох творів про внутрішні конфлікти на Русі. Відгомін цих творів можна знайти не тільки в «Повісті временних літ» та новгородських літописах, а й в матеріалах Патерика Києво-Печерського монастиря (розповідь про монаха Мойсея Угріна, якого поляки захопили у полон) і на сторінках тверського літопису[77].

Вивчення статті «Повісті временних літ» під 1018 р. викликало дискусії дослідників щодо трактування її завершальної частини. Літопис пише: «*Болеслав же бе Кыеве седя. Оканьный же Святополк рече: «Елико же Ляхов по городу, избиваите я». И избиваша Ляхы. Болеслав же побеже ис Кыева, взъма именье и бояры Ярославле и сестре его. И Настаса пристави Десятинньного ко именью, бе бо ся вверил ему лестью, и людии множьство веде с собою, и городы Червеньскыя зая собе, и приде в свою землю*»[78].

Чимало істориків роблять на підставі цієї інформації висновок про масові заворушення в Києві проти іноземців, розгром і втечу армії Болеслава «Хороброго»[79]. Деякі інші науковці вважають, що літописна розповідь про виступи киян суперечить факту захоплення великої здобичі, чисельних полонених і завоюванню «Червенських градів», і висловлюють сумнів щодо реальності свідчення літопису про повстання киян[80]. Поділяючи у певній мірі пересторогу, висловлену другою групою дослідників, автор цих рядків все ж таки вважає можливим факт зіткнення киян, які були інспіровані або підтримані Святополком, з польськими воїнами, проте, на наш погляд, вони не призвели до фатальних наслідків для війська Болеслава «Хороброго». Зазначимо, що повідомлення інших пам'яток як давньоруського (розповідь про Моісея Угріна Патерика Києво-Печерського монастиря), так і іноземного походження (хроніки Тітмара Мерзебурзького і Галла Аноніма) взагалі не дають даних про якісь конфлікти у Києві у вересні 1018 р.

Наведений матеріал дає підставу зробити припущення про можливе редагування заключної частини літописної статті 1018 р. під час включення розповідей про Бориса і Гліба та про похід Болеслава на Київ до тексту літопису. Це редагування було здійснене з метою зв'язати в єдиний текст статті під 1015–1019 рр. і було здійснене після 1072 р., тобто після канонізації братів Бориса і Гліба. В ході цього редагування літописець, безумовно, перебільшив масштаби невдачі поляків під час їх ймовірних зіткнень з киянами. Деякі автори вважають, що розповідь

про конфлікти у Києві виникла під впливом більш пізніх подій весни 1069 р., коли в столиці Русі знову побували польські війська (на цей раз на чолі з правнуком Болеслава «Хороброго» Болеславом Другим «Сміливим»)[81]. Зазначимо, що таке припущення не є обгрунтованим, оскільки тоді в Києві взагалі якогось протистояння русів з поляками не було[82].

Аналіз літописної статті 1018 р. дає підставу думати, що не виступи киян проти польських вояків (які, якщо взагалі були, значно перебільшені давньоруськими книжниками), а інші причини, на які ми вже звертали увагу, викликали повернення князя Болеслава Першого «Хороброго» додому. Внутрішньополітична криза, яка виникла в Польщі наприкінці другого десятиліття XI ст., змусила польську адміністрацію надовго відмовитися від ведення активних зовнішньополітичних дій. Саме цим, вірогідно, слід пояснювати відсутність якихось слідів в джерелах про реагування польської верхівки на розвиток подій на Русі під час завершальної фази конфлікту Ярослава і Святополка наприкінці 1018 – на початку 1019 рр.

Примітки

[1] Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). Т. 1 : Лаврентьевская и Суздальская летопись по Академическому списку. Изд. второе. Вып. 1–3. Ленинград, 1926–1928. С. 142–144; Thietmari Chronicon. L.VIII, 31–33 («Хроніку» Тітмара Мерзебурзького наводимо за вид. : Thietmar von Merseburg. Chronik. Neu übertragen und erläutert von W. Trillmich. Berlin, 1962. 516 s., з вказівкою номеру книги і розділу твору); Galli Chronicon. L. 1, 7, 10 («Хроніку» Галла Аноніма наводимо за вид. : Galli Chronicon // Monumenta Poloniae Historica. Pomniki dziejowe Polski (далі – MPH). T. 1. / Ed. A. Bielowski. Lwów, 1864. T. 1. S. 379–484, з вказівкою номеру книги і розділу твору); Adami Gesta Hammabur gensis ecclesiae pontificum. Ed. J. M. Lappenberg // MGHSS. T. 7. Hannoverae, 1844. P. 24; Rocznik kapitulny krakowski // MPH. Lwów, 1872. T. 2. / Ed. A. Bielowski. P. 794; Rocznik świętokrzyckidawny // MPH. T. 2. P. 773.

[2] Головко О.Б. Русь і руські князівства на сторінках польських наративних джерел // Terra Cossacorum. Студії з давньої і нової історії України. Науковий збірник на пошану доктора історичних наук, професора Валерія Степанкова. К., 2007. С. 359–361.

[3] Нагірний В. Проблеми історії галицько-волинських земель X–XIV ст. у висвітленні польської міжвоєнної історіографії міжвоєнного періоду (1919–1939) // Княжа доба. Вип. 3. Львів, 2010. С. 331–362; 332–334.

[4] Karlowicz J. Wyprawa kijowska Bolesława Wielkiego. Poznań,1872. 32 s.

[5] Густынская летопись // ПСРЛ. Т. 2. Изд. 1. Санкт-Петербург, 1843. С. 263.

[6] Савич А. А Борьба русского народа с польскими захватчиками в XI веке // Ученые записки Московского городского педагогического института 1941. Т. 2. Вып. 1. С. 97–108.

[7] Про дискусійні питання висвітлення походу 1018 р. в радянській історіографії 1956–1980 рр. див., наприклад : Головко О. Б. Русько-польські відносини в радянській історіографії (1956–1980) // Проблеми слов'янознавства. Львів, 1984.

Вип. 30. С. 104-105.

[8] Thietmari Chronicon. L.VIII, 31–33.

[9] ПСРЛ. Т. 1. С. 142–144.

[10] Galli Chronicon. L. I, 7, 10.

[11] Thietmari Chronicon. L.VII, 65. В літературі наведена інформація хроніста традиційно розглядається, як попередня, перед великою розповіддю середньовічного автора про виправу Болеслава і Святополка на Київ у другій половині літа – на початку осені 1018 р. Див. : Ильин Н. Н. Летописная статья 6523 года и ее источник… С.111; Королюк В. Д. Западные славяне и Киевская Русь… С. 258; Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси… С.37; та ін. Проте О. В. Назаренко вважає, що ця інформація саксонського хроніста не має відношення до літнього 1018 р. походу Болеслава на Київ, оскільки перший запис хроніста, на думку історика, був зроблений ще до початку виправи. Науковець припускає, що Тітмар знав ще про один похід (який передував виправі на Київ літа 1018 р.) Болеслава на схід, під час якого польський володар, вірогідно, зайняв для Святополка Берестя, хоча і не виключає можливості відвоювання поляками Турова або Володимира-Волинського. Див. : Назаренко А. В. События 1017 г. в немецкой хронике начала XI в. и в русской летописи… С. 178–180; его же. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков. С. 161–162, пр. 42.

[12] Annales Quedlinburgenses // MGHSS. T. 3. Hannoverae, 1839. P. 84.

[13] Adami Gesta Hammabur gensis ecclesiae pontificum. P. 24.

[14] Rocznik krótki // MPH. T. 2. P. 794. Майже такий запис див. : Rocznik kapitulny krakowski. P.794.

[15] Rocznik świętokrzycki dawny. P. 773.

[16] Нині меч-«щербець» зберігається у музеї Вавельського королівського замку в Кракові. Про нього див. : Kuczyński S. K. Opolskim mieczu koronacyjnym // Przegląd historyczny. 1961. № 4. S. 562–577.

[17] Vincentii Chronicon. L. 2,12. Хроніку Вінцентія Кадлубка наводимо за виданням : Magistri Vincentii Chronicon Polonorum // MPH. T. 2. P. 193–449, з вказівкою номеру книги і розділу твору.

[18] Thietmari Chronicon. L. VIII, 15.

[19] Zakrzewski S. Bolesław Chrobry-Wielki. Lwów, Warszawa, Kraków, 1925. S. 291; Грабский А. Ф. По поводу польско-византийских отношений в начале XI века // Византийский временник. Москва, 1958. Т. 14. С. 181; Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси. Москва, 1968. С. 35-36; Urbańczyk P. Bolesław Chrobry – lewrycączy. Toruń, 2017. S. 282–284.

[20] Urbańczyk P. Boleslaw Chrobry – lewrycączy… S. 284.

[21] Thietmari Chronicon. L. VIII, 31; Грабский А. Ф. По поводу польско-византийских отношений в начале XI века… С. 179.

[22] Thietmari Chronicon. L. VIII, 31; Королюк В. Д. Западные славяне и Киевская Русь в X–XI вв. Москва, 1964. С. 245–246; Grabski A. Boleslaw Chrobry. Warszawa, 1964. S. 261–262.

[23] Известия Ал-Бекри и других авторов о Руси и Славянах. Статьи и разыскания А. Куника и барона В. Розена // Записки Императорской Академии наук.

Санкт-Петербург, 1879. Т. 32. С. 51.

[24] Thietmari Chronicon. L. 8, 31.

[25] ПСРЛ. Т. 2 : Ипатьевская летопись. Санкт-Петербург, 1908. С. 128.

[26] ПСРЛ. Т.3 : Новгородская летопись по синодальному харатейному списку. Санкт-Петербург, 1888. С. 83.

[27] ПСРЛ. Т. 1. Стб. 142-143; Thietmari Chronicon. L. 8, 31; Galli Chronicon. L. 1, 7.

[28] Густинський літопис містить інформацію про спротив киян військам Болеслава і Святополка в момент їх підходу до Києва (Густынская летопись… С. 263), проте ця інформація не знаходить підтвердження в ранніх літописах.

[29] ПСРЛ. Т.1. Стб. 143.

[30] Там само. Аналогічно див. : ПСРЛ. Т.5 : Софийская первая летопись. Изд. второе. Санкт-Петербург, 1925. С. 88–89. Назаренко О. В .датує ці події початком вересня 1018 р. Див. : Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII вв. Москва, 2001. С. 492.

[31] Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях… С. 492–498.

[32] Thietmari Chronicon. L. 8, 31.

[33] Сага об Эймунде // Рыдзевская Е. А. Древняя Русь и Скандинавия IX–XIV вв. Москва, 1978. С. 103–104.

[34] ПСРЛ. Т. 1. Стб. 146; ПСРЛ. Т. 7 : Воскресенская летопись. СПб., 1856. С. 328; Головко А. Б. Земли Западной Руси и объединительная политика Киевского государства в X – первой трети XII вв. // Киев и западные земли Руси в IX–XIII вв. Минск, 1982. С. 325–333.

[35] Zakrzewski S. Bolesław Chrobry-Wielki. Lwów, Warszawa, Kraków, 1925. S. 302–305; Jakimowicz R. Szlak wyprawy kijowskiej Bolesława Chrobrego w świetle archeologii // Rocznik Wołyński. Równe,1934. T. 3. S. 10–104.

[36] Kuczyński S. M. O wyprawie Włodzimierza I ku Lachom na podstawie wzmianki z 981 r. w Opowieści lat doczesnych // Kuczyński S. M. Studia z dziejów Europy wschodniej X–XVII w. Warszawa, 1965. S. 33–118.

[37]. Thietmari Chronicon. L. 8, 32.

[38] Див., наприклад: Рапов О. М., Ткаченко Н. Г. Русские известия Титмара Мерзебургского // Вестник Московского университета. 1980. Серия история. №3. 1980. С. 65.

[39] Поппэ А. Русские митрополии Константинопольской патриархии // Византийский временник. Москва, 1968. Т. 28. С. 87. Близький переклад – «в соборе святой Софии» див. : Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков. Тексты. Перевод. Комментарии. Москва, 1993. С. 142.

[40] Высоцкий С.А. Средневековые надписи Софии Киевской : По материалам граффити XI–XVII вв. К., 1976. С. 248.

[41] Франклин С., Шепард Д. Начало Руси : 750–1200. Санкт-Петербург, 2004. С. 328.

[42] Молдован А. М. «Слово о законе и благодати» Илариона. К., 1984. 240 с.

[43] Darrouzes J. Notitiae episcopatuum Ecclesiae Constantinopolitaniae. Paris, 1981. P. 343.

[44] Мавродин В. В. Образование Древнерусского государства. Ленинград, 1945. С. 355; Свердлов М. Б. Известия немецких источников о русско-польских отношениях конца X – начала XI вв. // Исследования по истории славянских и балканских народов. Москва, 1972. С. 154–155; та ін.

[45] Линниченко И.А. Взаимные отношения Руси и Польши до половины XIV ст. Ч.1 : Русь и Польша до конца XII в. К., 1884. С. 88; Королюк В. Д. Западные славяне и Киевская Русь в X–XI вв… С. 237; Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси… С. 37; та ін.

[46] ThietmariChronicon. L. 8, 32.

[47] KronikaThietmara.T umaczenie (z tekstu lacińskiego), wstępi przypisy M. Z. Jedlicki. Kraków, 2014. S. 235. (Wyd. na postawie wydania z r. 1953).

[48] Головко А. Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв. К., 1988. С. 29.

[49] Назаренко А.В.Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков. Москва, 1993. С. 143. Аналогічний переклад зробив І. В. Дьяконов. Див. : Титмар Мерзебургский. Хроника. В 8 книгах. 2-е, исправленное. Издание подготовил И. В. Дьяконов. Москва, 2009. С. 177–178 («Все они были отпущены домой, когда названный господин увидел, что местные жители приходят к нему с изъявлением своей верности»).

[50] Назаренко А.В. Древняя Русь на международных путях… С. 465.

[51] Annalista Saxo. Ed. D.G.Waitz // MGHSS. T.6. Hannoverae,1844. P. 674.

[52] Назаренко А.В. Древняя Русь на международных путях… С. 456.

[53] П. П.Толочко вважає, що в XII–XIII ст. у Києві було біля 50 тис. осіб (Толочко П. П. Киев и Киевская земля в период феодальной раздробленности XII–XIII вв. Киев, 1970. С. 89; его же. Древний Киев. Киев, 1983. С. 188), проте на початку XI ст місто було набагато меншим за територією, а значить і за населенням. Висловлюю подяку київським археологам В. К. Козюбі і С. П. Тараненку за цікаві консультації з питань демографії і чисельності населення столиці Русі.

[54] ПСРЛ. Т. 1. Стб. 143.

[55] Thietmari Chronicon. L. 8, 33.

[56] Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков… С. 203. В. Г. Ляскоронський вважав, що посольства Болеслава до двох імператорів були направлені з метою приховати польським володарем невдачу київської виправи. Див. : Ляскоронський В. Титмарові повідомлення про руські справи на початку XI сторіччя // Ювілейний збірник на пошану М. С. Грушевського. К., 1928. Кн. 1. С. 140–141.

[57] Zakrzewski S. Bolesław Chrobry-Wielki… S.291; Грабский А. Ф. По поводу польско-византийских отношений в начале XI века… С. 175-184; Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси… С. 35-36; Urbanczyk P. Boleslaw Chrobry – lewrycączy… S. 282-284.

[58] 2 серпня 216 р. до н.е. біля італійського міста Канни відбулася найбільша битва Другої Пунічної війни, під час якої карфагенський полководець Ганнібал розгромив військо римських консулів Луція Емілія Павла і Гая Теренція Варрона.

[59] Ademari Chronicon. L .3, 55. Текст твору Адемара Шабаннського наводимо за виданням : Ademari Historiarum libri III. Ed. G.Waitz // MGHSS. T. 4. Hanno-

verae,1841. P. 106–148; з посиланям на номер книги і розділу твору. Переклад хроніки на російську мову див.: АдемарШабаннский. Хроника. Перевод А. В. Банникова, А. Н. Слезкина, Г. А. Шмидта. Санкт-Петербург, Москва, 2015. 584 с.

[60] Zakrzewski S. Bolesław Chrobry-Wielki… S. 305; Королюк В. Д. Западные славяне и Киевская Русь в X–XI вв… С. 237–241; та ін.

[61] Королюк В. Д. О последнем периоде правления Болеслава Храброго // Исторические записки. Т. 19. Москва, 1945. С. 142-148.

[62] ПСРЛ. Т. 5. С. 89.

[63] Thietmari Chronicon. L. 8, 33.

[64] ПСРЛ. Т. 37 : Устюжские и вологодские летописи XVI–XVIII вв. Москва, 1982. С. 27.

[65] Королюк В. Д. Западные славяне и Киевская Русь X–XI вв. … С. 264.

[66] Там само; Тихомиров М. Н. Древняя Русь. Москва, 1975. С. 90-91; Лихачев Д. С. Комментарии // Повесть временных лет. Москва, 1950. Ч. 2. С. 346.

[67] Про мешкання у Польщі вихідців з Русі, які прийшли сюди з Болеславом I «Хоробрим» у 1018 р., свідчать знахідки могильників з русько-скандинавським інвентарем початку XI ст. в Лютомерську (населенний пункт в сучасному Паб'яницькому повіті Лодзінського воєводства Польщі). Див. : Яжджевский К. Элементы древнерусской культуры в центральной Польше // Древняя Русь и Польша. Москва, 1978. С. 213-218.

[68] ПСРЛ. Т. 1. Стб. 144.

[69] Королюк В.Д. Западные славяне и Киевская Русь X–XI вв. … С. 258; Ильин Н.Н. Летописная статья 6523 года и ее источник. Москва, 1957. С. 111–112.

[70] Новгородская первая летопись старшего и младшего извода. С предисловием и под редакцией А. Н. Насонова. Москва, Ленинград, 1950. (далі – НПЛ). С. 15, 180; ср. Thietmari Chronicon. L. 7, 65.

[71] ПСРЛ. Т. 4, ч. 1 : Новгородская четвертая летопись. Вып. 1. Санкт-Петербург, 1915. С. 108; Thietmari Chronicon. L. 8, 31; Galli Chronicon. L. 1, 7.

[72] Рыбаков Б. А. «Остромирова летопись» // Вопросы истории. 1956. № 10. С. 55–56.

[73] ПСРЛ. Т. 1. Стб. 143.

[74] Ильин Н. Н. Летописная статья 6523 года и ее источник… С. 157;Королюк В. Д. Западные славяне и Киевская Русь X–XI вв… С. 236–240.

[75] Thietmari Chronicon. L. 7, 72.

[76] НПЛ. С. 15; ср. ПСРЛ. Т. 1. Стб. 142.

[77] Патерик Киево-Печерского монастыря. Санкт-Петербург. 1911. С. 101–105; ПСРЛ. Т. 15 : Летописный сборник, именуемый Тверскою летописью. Санкт-Петербург, 1853. С. 136-138.

[78] ПСРЛ Т.1 Стб. 143–144.

[79] Савич А. А. Борьба русского народа с польскими захватчиками в XI веке… С. 97-108; Свердлов М. Б. Известия немецких источников о русско-польских отношениях X–начала XII… С. 153.

[80] Шахматов А. А. Разыскания о древнейших летописных сводах. СПб., 1908. С. 439–440; Ильин Н. Н. Летописная статья 6523 г. и ее источник… С. 112; Кузь-

мин А. Г. Начальные этапы древнерусского летописания. Москва, 1977. С. 204; та ін.

[81] Karlowicz J. Wyprawa kijowska Bolesława Wielkiego… S. 19; Линниченко И.А. Взаимные отношения Руси и Польши… С. 94; та ін.

[82] Головко А. Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв. К., 1988. С. 49–51.

Alexander Golovko. Participation of Polish prince Boleslav I «Brave» in the inter-prince war in Rus (summer-autumn 1018). *The autor of the article considers climax event of the inter-prince war of 1015–1199 in Rus – a campaign of the Polish prince Boleslav the First «Brave» and his son-in-law of the Rus prince Svyatopolk to Kyiv in July-September 1018. This campaign, in addition to Rus and Poland, was at the center of attention of the rulers of the German and Byzantine Empire, the Kingdom of Hungary, the Scandinavian Kongs and the Pecheneg khans. The sources, which cover the circumstances of this campaign. was analyzed. The author gives the scientist's views of the events of this military campaign. The desire to appoint in Kyiv Svyatopolk, as the loyal to Poland ruler, was the purpose of campaign of the Polish prince to Rus. The author concludes that there was a discrepancy between Boleslav and Svyatopolk after the capture of Kyiv, which influenced to the results of the presence of the Polish troops in the capital of Rus. The Polish prince returned home with the army, having captured a lot of prey and captives and having annexed the territory of «Chervensk Grades» to his country. The capture of trophies by foreigners in Kyiv provoked hostilities by the inhabitants in the capital of Rus against them. Svyatopolk joined to residents of Kiev.*

Key words: *Poland, Russia, Saxon, Hungarians, Pechenegs, inter-prince war, Kyiv, international relations.*

Отримано: 05.07.2018 р

УДК 94(369.1)«11/16»

Богдан Боднарюк

КАТОЛИЦЬКІ ЧЕРНЕЧІ ОРДЕНИ ДОБИ РОЗВИНУТОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ТЕНДЕНЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ ТА ПОЧАТОК КОРПОРАЦІЙНОЇ СТАГНАЦІЇ

Богдан Бондарюк. Католицькі чернечі ордени доби Розвинутого Середньовіччя: тенденції організаційної стратифікації та початок корпораційної стагнації. *Стаття присвячена висвітленню становища орденського чернецтва Римо-Католицької Церкви в XI–XVI ст. – епоху розквіту та домінування цієї розгалуженої церковної інституції у західноєвропейському соціумі. Автор розглядає процес формування якісно нових типів й видів орденських об'єднань, їхні функціональні пріоритети, особливості статутної регламентації, регіональну спе-*